

УДК 811.161.2'276.6:62

С.А. Федак к. ф. н, доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

УКРАЇНСЬКОМОВНА ФІЗИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В НАУКОВО- ПОПУЛЯРНІЙ КНИЖЦІ ІВАНА ПУЛЮЯ «НОВІ І ПЕРЕМІННІ ЗВІЗДИ»

S.A. Fedak, Ph.D.; Assoc. Prof.

UKRAINIAN PHYSICAL TERMS IN POPULAR SCIENCE BOOK OF IVAN PULUI "NEW AND VARIABLE STARS"

Питання становлення та формування української фізичної термінології є досі актуальним. Дослідження лексики науково-популярної праці Івана Пулюя може дати змогу доповнити й удосконалити сучасну мову природничих наук, повернути до життя питоми українські термінологічні одиниці, які вдало відображали певні феномени, але були несправедливо затрачені, а також знайти засоби для творення нових лексем.

У Пулюєвій книжці «Нові і перемінні звізди», за нашими спостереженнями, домінують власне українські наукові терміни з незначною часткою діалектних елементів. Серед фізичних термінів переважають прості іменники. Декотрі з них є загальнонауковими, але мають своє специфічне значення у фізиці. Такими є слова *проява (явище), вісь, воздух (повітря), праця (робота)* тощо. Багато понять виражено за допомогою засобів, яких немає в сучасній українській мові. Наприклад, на позначення поняття «прискорення» у праці вжито слово **розгін**, «швидкість» позначено словом **скорість** (як пропонують словники української мови початку ХХ ст.), «звук» - спільнозахіднослов'янським **гук**, «струм» діалектним **пруд**, фізичне поняття «робота» виражається словом **праця**. Як синонімічні одиниці співіснують слова **ядро** та **осередок**, **поклад** і **шар**. Цікавим є те, що багато лексем утворено за допомогою форманта **-нне** (він активно вживається в сучасних подільських діалектах): **численне, появленне, новонастанне, дрожанне, ворушанне, движенне, напруженне, віддаленне, промінне**. З-поміж вербальних утворень варто виокремити розмовне **ворочатися** в розумінні «обертатися», абсолютним синонімом якого в тексті є діалектизм **точитися**.

У книжці також вжито складені терміни, такі як **рівновага, кругобіг**. До речі, слові **кругобіг** відсутній інтерфікс **-о-**, що, на нашу думку, виражає питоми українськомовні риси, а саме: відповідність одному з законів милозвучності, згідно з яким у нашій мові, за окремими винятками, немає збігу голосних (порівняймо зі загальновідомим сучасним терміном «**кругообіг**»).

Складні терміни Іван Пулюй часто творить за допомогою дієприкметникових формантів **-уч-, -юч-**, хоча в українському мовознавстві щодо доцільності вживання таких утворень точаться постійні дискусії. У Пулюя зустрічаємо утворення на кшталт **притягаюча сила** та його антонім — **відпихаюча сила** (а інколи – вагота), **зупиняюча сила** тощо. Цікавими з семантичної та дериваційної точки зору є конструкції, якими вчений позначає закон збереження енергії – **закон непропащої сили, закон не пропащого руху**.

Отож серед фізичних термінів, використаних у книзі, переважають питоми українські одиниці. Автор послідовно дотримується принципу мінімального використання запозичень, тому вживає слова, які побутують у народнорозмовному узусі або співзвучні з аналогічними лексемами в польській, чеській та словацькій мовах, а також утворені за допомогою типових українськомовних формантів. Термінологічні словосполучення здебільшого є короткими і семантично наповненими.